

Віра Загуменна

До створення репертуару української книги

Україномовна книга. 1798-1916. Вип. 1: 1798-1885 / НБУ імені В.І.Вернадського. - К.: Абрис, 1996. - 256 с. - (Національна бібліографія України)

Запорукою успішного розвитку демократичного суспільства є його інформатизація, чому активно сприяє національна система інформаційно-бібліографічних ресурсів держави. Провідне місце у формуванні цієї системи має зайняти Національна бібліографія України.

Трансформацію НБ у національний фонд можуть забезпечити бібліотеки, що, в свою чергу, сприятиме доступу до національного банку даних.

Думка про реєстрацію українських видань і оформлення її в національний репертуар побутує давно. Є приклади таких спроб у вигляді каталогів бібліотек, змісту часописів і, нарешті, «Покажчик нової української літератури» М.Комарова (альманах «Рада», 1883), покажчики «Галицько-руська бібліографія ХІХ століття з узягдненням руских изданій появившихся в Угорщині и Буковині (1801-1886)» (т.1, 1888; т.2, 1895); «Українська бібліографія Австро-Угорщини (1887-1990)» (в 3 т., 1909-1911) І.Левицького; «Покажчик літератури українською мовою в Росії за 1798-1897 роки» Д.Дорошенка (Чернівці, 1917), що можна розглядати як певну інформацію про українську книгу, тобто як складову частину репертуару української книги.

У науковій літературі існували й існують різні погляди як щодо самих понять «українська книга», «національна книга», так і до методики та методів складання «репертуару української книги». Дискусії з цього приводу точилися в 20-30-х роках. Під безпосереднім керівництвом Ю.Меженка склалися картотеки «Матеріалів до бібліографії української книги, 1798-1914 рр.», створеної у ВБУ, ЛНБ ім. В.Стефаніка в 1945-1948 рр. Було видано перший том матеріалів до бібліографії цієї картотеки: Репертуар української книги / Львів. наук. б-ка. - Львів, 1995; Українська книга у фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім. О.М.Горького, 1574-1923 роки: Каталог. Вип. 1-3 / Одес. наук. б-ка. - Одеса, 1991; Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка (1798-1923): Друк. кат. Вип. 1-3 / Харк. наук. б-ка. - Х., 1995; Україномовна книга, 1808-1923 / Нац. парламент. б-ка України. - К.: Абрис, 1996. - (Укр. кн. у фондах Нац. парламент. б-ки України); Україномовна книга, 1798-1916. Вип. 1 (1798-1885) / НБУ імені В.І.Вернадського. - К.: Абрис, 1996.

Усі названі видання можуть розглядатися як матеріали до створення репертуару української книги.

Розроблення НБУВ провідної теми Українського бібліографічного репертуару «Україномовна книга» належить до першочергових завдань зі створення системи НБ у нашій державі. Засобами бібліографічного моделювання національні репертуари відображають історію й розвиток суспільного життя, розкривають важливу частину єдиного бібліотечного фонду кожної країни, закладають підґрунтя для інших видів бібліографії, забезпечують бібліографічний пошук, задоволення

інформаційних потреб як реальних, так і потенційних користувачів.

Уперше питання про створення УБР було порушене 1919 р. Українським бібліографічним інститутом Головної книжкової палати як основне завдання в галузі бібліографічної діяльності в Україні. Важливою у цій справі була ініціатива ВБУ щодо складання УБР.

Для керівництва та координації роботи в 1926 р. організується спеціальна бібліографічна комісія при ВУАН, до складу якої входили видатні вчені й провідні бібліографи України. У другій половині 20-х років були напрацьовані теоретичні та практичні питання бібліографічного репертуару такими фахівцями, як С.Маслов, Ф.Максименко, Ю.Меженко, С.Постернак, М.Сагарда, М.Ясинський.

НБУВ сконцентрувала свою увагу на дослідженні теоретичних, методичних проблем національного бібліографічного репертуару, розробці провідних напрямів формування БД української книги.

Аналітичному осмисленню історії, економічного, політичного, соціального аспектів життєдіяльності народу України повинні передувати максимально повне, об'єктивне виявлення та вблік усіх можливих рукописних і друкованих джерел, що так чи інакше стосуються України, з Х по ХХ ст.

Створення якомога повнішого банку даних про рукописну та друковану українську має і теоретичне, й суто практичне значення. Банк даних відображає історичний родовід народу України, сприяє накресленню стратегічних напрямів, прогнозуванню перспективи розвитку нашої держави. Цим спричинена реалізація програми створення каталогу україномовної книги у фондах НБУВ як складової частини НБР.

Виходячи з того, що основою системи бібліографічних посібників мають стати БД за видами документів та хронологічними періодами, у відділі національної бібліографії були створені БД «Україномовна книга. 1798-1916», БД «Територія. 1798-1916», напрацьовані основні напрями формування БД української книги.

У процесі складання каталогу, як зазначено у вступі, були опрацьовані генеральний алфавітний каталог, каталоги й картотеки відділів бібліотечних зібрань та історичних колекцій, стародруків і рідкісних видань, нотного, образотворчого мистецтва, картографії, бібліотекознавства, довідково-бібліографічного.

Посібник містить книги українською мовою, написані язичем, збірники іншими мовами, якщо в них є розділи або окремі твори українською мовою з відповідними позначеннями в примітках, без урахування територіальних обмежень. Не ввійшли до покажчика книги, друковані кирилицею, ті, що обсягом менше чотирьох сторінок, а також листівки, вирізки, ілюстративні, нотні, картографічні видання, реклами, проспекти тощо.

Визначення типу посібника як каталогу зумовило й

вибір опису. До речі, про жанр видання дізнаємося лише з передмови «Від укладачів». Ні на обкладинці, ні на титульному аркуші, ні у видавничій анотації цих відомостей не подано. Анотація взагалі не дає відповідного уявлення про зміст видання (а в цьому її головна функція). Основне правило анотування - анотація не повинна повторювати ті відомості, що є в бібліографічному опису, а має доповнювати його. Безумовно, це зауваження не стільки до укладачів посібника, скільки до видавництва. Автори обрали науково-бібліографічний опис, який максимально враховує основні та факультативні елементи, зберігає графіку написання твору (літери, що вийшли з ужитку, замінюються буквами сучасного алфавіту). Прийнято неординарне рішення - подавати в примітках зміст альманахів і збірників, а також авторів, які в них друкувалися. Таким чином одержано цінні відомості щодо розкриття змісту, які відтворені в покажчику назв, іменному покажчику й предметно-систематичному.

Авторським колективом проведено й значну роботу по опрацюванню конволютів, якими багаті фонди НБУВ. Кожна книга конволюту укладачами бібліографується окремо і займає своє місце в певному хронологічному й абетковому ряду видання, в анотації - вказується її місце в конволюті.

Заслугове на увагу творчий пошук з метою встановлення авторства, місць і років видання, інших вихідних даних книги з посиланнями на джерела, що наводяться в примітках, а також визначення ролі особи, згаданої на титульній сторінці, обкладинці, у підготовці книги. Прізвища авторів подаються сучасною орфографією, а у відомостях про відповідальність зберігається орфографія оригіналу. При розкритті псевдонімів, криптонімів справжні прізвища авторів наводяться в опису у квадратних дужках. Псевдоніми ж, які стали літературними іменами, не розкриваються (наприклад: Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Дніпрова Чайка). Прізвища авторів подано в називному відмінку. У примітках заявлено зміст альманахів і збірників, перелік авторів, які в них друкувалися.

Ознайомившись з поданими в каталозі виданнями, можна без перебільшення зазначити, що у фондах бібліотеки зберігаються унікальні книги, які становлять золотий фонд української духовної культури. Починається каталог описом першого видання «Енеїди» І.Котляревського (1798). У бібліотеці зберігаються чотири примірники цього видання. Далі йдуть перші і майже всі прижиттєві видання Г.Квітки-Основ'яненка (1834), Є.Гребінки (1837), «Кобзар» Т.Шевченка (1840, 1860), І.Нечуя-Левицького, П.Куліша, рідкісні видання українських альманахів і збірників, які відіграли важливу роль і були складовою частиною літературного процесу в Україні, зокрема «Русалка Дністровая» (1837), «Ластівка» (1841), «Сніп» (1841) тощо. Досить широко подано словники, граматики з української мови, збірки пісень, казок, приказок.

Слід відзначити вагомий допоміжний апарат рецензованого посібника, який включає передмову «Від укладачів», вступну статтю відповідального редактора, систему допоміжних покажчиків. У вступній статті д. і. н. В.Омельчука зроблено досить вдालу, на наш погляд, спробу проаналізувати теоретичні та методичні засади НБ, визначити її основоположні поняття тощо.

Однак не з усіма його позиціями можна погодитися. Зокрема, здається суперечливим визначення поняття «національна бібліографія». Не зрозуміло, що мав на увазі автор, стверджуючи, що НБ це «засіб... інформаційного забезпечення вирішення економічних і політичних проблем...». Можливо, подібне визначення має право на існування, але воно повинно бути чіткішим і конкретнішим.

Не поділяємо також точку зору автора щодо визначення функцій НБ («цілеспрямована передача інформації про рукописні... та друківані твори; забезпечення інформаційних потреб суспільства в поточній та ретроспективній бібліографії...»), які в даному разі виступають, на наш погляд, як завдання НБ. Функціями ж НБ є ідентифікаційна (пошукова), документна, моделююча, статистична, культурно-історична тощо. Побудова каталогу за хронологією видань вимагає цілої системи допоміжних покажчиків, які б всебічно розкрили зміст бібліографічних записів основного хронологічного ряду. Розробка системи допоміжних покажчиків потребувала від укладачів високої професійної майстерності, ретельного врахування всіх книговидавничих елементів, глибокого знання БО, щоб надати відомості про всіх, хто брав участь у створенні видань, й розкрити їх зміст.

Укладачі творчо підійшли до розроблення системи допоміжних покажчиків, що стали ключем до всього видання. Рівень їх виконання заслугове високої оцінки. Допоміжний апарат містить:

Іменний покажчик (за алфавітом наводяться усі прізвища, що зустрічаються в тексті БО, від розкритих псевдонімів та криптонімів даються посилання на справжні прізвища авторів);

Покажчик назв БО;

Предметно-систематичний покажчик (за алфавітом подаються назви галузей знань та предметів);

Покажчик місць видання творів;

Покажчик друкарень, видавців, видавничих організацій та видавництв (матеріали подаються за місцем знаходження друкарень, видавництв та діяльності видавців і видавничих організацій).

Важливу роль у розкритті змісту відіграє «Покажчик назв», бо надає можливість побачити, скільки разів видавався твір - як окремо, так і в складі збірок та альманахів. На жаль, є не зовсім точні посилання, скажімо, *Вергілієва Енеїда див. Енеїда*, а в списку вона подана як *Енеїда (Энеида)*.

Предметно-систематичний покажчик всебічно розкриває універсальний зміст видань. Тут потрібна особлива пильність укладачів, глибоке знання змісту, методики та організації покажчика, всієї системи допоміжних покажчиків, щоб запобігти дублюванню. Зокрема, можна було б обійтися без підрубрик «Персоналії», оскільки всі вони подаються в «Іменному покажчику» з позначкою (пер.). Потребують уточнення деякі географічні поняття.

Безперечно, цей напрям діяльності НБУВ заслугове розвитку й підтримки. Рецензоване видання буде корисним для дослідників української книги, бібліографів, істориків, літературознавців, мовознавців, усіх, кому небайдужа історія нашої культури.